

E

EAGUM, ook Aegum (Fr.: *Eagum*, um*-naam, nog niet verklaard). Dorp in Idaarderadeel, 50 inwoners en daarmee het kleinste dorp der gem. Van de in 1856 gesloopte kerk rest alleen de zadeldaktoeren (begin 16de eeuw). De volksoverlevering situeert bij *E.* 'het midden van de wereld, zoveel passen van de toren'.

EALA FRYA FRESENA. Komt voor bij R. Bogerman (1551), Corn. Kempius (1588, als drinkwens), S. Siccama (1617), S. A. Gabbema (1703). *Eala*, misschien : helaas, och of heil!; *Fresena*, meervoudsvorm. Gewoonlijk vertaald: Edele, vrije Friezen.

Zie: Pompebl. XIX (1948), 21-24.

EAMELSMAN, indersman. Administrateur van het communale bezit op Terschelling. Misschien de rechtsopvolger van de asega*.

Zie: Ts. v. Rechtsgesch. II (1920-21), 234-236; G. Knop, Schylgeralân (Leiden 1946), 219, 289.

EBDEUR. Deur in een keer- of schutsluis aan zee, tijdens eb gesloten, opdat geen binnenwater naar zee afvloeit.

ECHTEN (Fr.: *Ychten*). Streekdorp in Lemsterland (1128 inw.). Z. van het Tjeukemeer, aan de weg Lemmer-Heerenveen. Herv. kerk uit de M.E., in de 17de eeuw verbouwd; geref. kerk. Na 1800 vervening, vandaar: Gieterse brug, Gieterse Vaart, z. Gietersen. Buurschap Echterbrug aan Pier Christiaansloot (vaarwater Tjonger—Tjeukemeer), met houtindustrie.

Zie: Hepkema, Memories, 445, 451; Leeuw. Cour. (11.4.1931).

ECK, Cornelius van, jurist (Arnhem 28.10.1662-Utrecht 26.10.1732). Advocaat Hof van Holland, hoogl. te Franeker 1685, Utrecht 1693. Zijn *Principia juris civilis* (2 dln., 1689) vaak herdrukt. Dichtte in het Latijn.

Zie: Boeles I, 2de dl. (1879), 320.

ECONOMISCH TECHNOLOGISCH INSTITUUT VOOR FRIESLAND, gevestigd te Leeuwarden. Opgericht 1946 om Frl.s welvaart, vooral door industrialisering, te bevorderen. Door documentatie, sociaal-economische studie, gemeentebescrijving in staat tot advies aan prov. bestuur, gemeenten en particulieren, werkt stimulerend. De uitgebreide rijkssteun voor O.-Frl., het groeiend begrip voor de noodzakelijke industrialisering der buitenprovincies, de voorzieningen daartoe in heel Frl., en daardoor het ontstaan van nieuwe bedrijven, hangen met dit werk

samen.

EDELEIGEN (Oudfr.: *ethel*, erf). Erfgoed, tegenover goed dat niet was aangeërfd, maar bijv. door koop verkregen, of dat van een ander werd gehouden (leen). Het *E.* was in Frl. de basis voor de staatkundige rechten van de huisman*, terwijl in gefeoda-liseerde gebieden de relatie heerman deze bepaalde.

EDELHERT (Fr.: *reahart*). Groot hert, leeft nog, wild of verwilderd, maar niet in Frl. Nog uit historische tijd heeft men echter geweien, skeletdelen, bewerkte geweidelen gevonden (interpen: Britsum, Kimsward, Tsjum; in N.O.-polder en Waddenzee). De 'herten' uit de volksmond zijn eigenlijk reeën.

Zie: A. E. van Giffen, Die Fauna der Wurten (Groningen 1913); G. D. van der Heide, Toelichting op de archeologische verzameling uit het Zuiderzeegebied... (Zwolle 1955).

EDELMARTER, z. Boommarter.

EDELSMEEDKUNST, z. Zilvermeedkunst.

EDEMA, Feddo, zilversmid (?-Sneek na 1744), meester te Sneek (1704).

Werk in Fr. Museum.

Zie: Voet, 525.

EDENS (Fr.: *lens*; ens*-naam). Dorp in Hennaarderadeel (69 inw.). Veeteelt. Herv. kerk.

Zie: Hepkema, Memories, 152-154; Algra, De Historie I, 188-195.

EDSPIL, z. Espel.

EDZARD I, de Grote, van Oostfriesland (Greetsiel 14.2.1402-Emden 15.2.1528). 1491(4)-1528 graaf van Oostfrl. *E.* keek ook over de Eems. Hij droomde van een groot Frl. De Ommelanden riepen *E.* te hulp; hij wilde echter ook de stad Groningen, maar vreesde de Saksers; resultaat: geen oorlog, geen vrede. Misschien in 1512 contact met Fr. edelen, die *E.* als stadhouder wilden. Hij beheerst Groningen acht jaar, komt dan in het nauw, en haalt in Karel* van Gelder zijn opvolger binnen, z. Cirksena; Douwama, Jancko.

Zie: H. Reimers, Edzard der Grosse (Aurich 1910); N.B.W. II, 421-428; Repert., 239.

EE (Fr.: *Ie*, waternaam, verwant aan A, IJ). Komt veel voor, bijv. Dokkumer, Grouwster, Suder Ie, Eesterga, dorp Ee, Ake (oud voor Miedumerdiep); misschien Emden = A-muthon, A-mond.

Zie: Schönfeld, Waternamen, 139-142; Winkler, Naamlijst, 180; Emd. Jahrb. (1953).

EE (Fr.: *Ie*). Dorp in het zuidoosten van Oostdongeradeel. Herv. kerk (ca. 1250) met marmeren epitaaf* voor Snelliger Meckhama, en negen rouwborden. Zuivelfabriek aan Dokkumer diep (Stenvak).

Zie: Algra, De Historie II, 45-56; Hermeneus XXIX (1957), 17-20.

EEDFORMULES. Vele Oudfr. formules zijn ons overgeleverd: ambtseden van skelta* (grietman), asega* (eehera), atta*, tolva*, schepenen* en

raadsleden van Sneek, dijkrechters, kerkvoogden en dekens; formulieren voor een boedel-eed, een vermogens- (fia-eth: van een weduwe omtrent haar mans vermogen, of van een misdadiger omtrent het zijne), een leed-eed (van de leider in een vete, dat hij de boeten zijner volgelingen zal betalen), een vrede-eed (ter bevestiging van een vrede).

Teksten o.a.: Richthofen, Rechtsquellen, 488-491; O.F.W. II, 299-305.

Zie: B. XII (1950), 69-81.

EEDHELPER, eedshelper, volger. Getuige in de middeleeuwse procedure, echter niet in moderne zin: hij ondersteunde slechts de eed der procederenden. Aantal verschilt al naar de procedure. Wie het vereiste aantal *E.s* had, won het geding; ook was van belang, wie met zijn *E.s* het eerst mocht zweren. Achtergrond van deze regeling was wrsch., dat men Gods oordeel door de streng-formeel gevoerde procedure vroeg (z Godsoordelen). *E.s* ondersteunden namens God de eed van een der partijen.

EEKHOFF, Johannes Theodorus, boekhandelaar (Lwd. 22.2.1843-Den Haag 13.8.1912). Opvolger in de boekhandel van zijn vader Wopke Eekhoff* (1874), vertrok naar Den Haag (1904), werd opgevolgd door F. L. Uffellie.

EEKHOFF, Wopke, boekhandelaar (Lwd. 2.3.1809-12.2.1880). Goudsmidszoon uit Oostfrl. Opleiding bij G. T. N. Suringar* en L. Schierbeek, boekverkoper in de 'Keizerskroon' (Peperstraat, hoek Wirdumerdijk). Won 1829 Nutspriz met *Levensschetsen van beroemde Friezen*, vormde zich met hulp van gouverneur Humalda en Van Halmael tot regionaal historicus. Stadsarchivari(u)s van Lwd. (1838-80), stichtte Stedelijke Bibliotheek, verzamelde voor deze, voor Prov. Bibliotheek en voor Fr. Gen.; was van het laatste bestuurslid. Als autodidact wat eigenzinnig (*Wopke profet*), maar door grondige kennis zijn vele zijner werken nog van waarde.

Zie: Levensber. Letterk. 1880-81 (met bibliografie); N.B.W. IV, 553.

Reg. Leeuw. Cour., 30; Repert., 239.

EEKHOORN (Fr.: *iikhoarntsje, inkhoarn, iekkoortien*). In Frl. pas in de 20ste eeuw, in Gaasterland na 1930; nu in bossen op zandgrond algemeen.

EELKE, pseud. van Gerben Colmjon*.

EELKE (Fouckensz) en FIJE (Bauckezoen), doopsgez. martelaren van Oldeboorn, resp. onthoofd en verbrand te Lwd. (7.6.1549). *E.* nog niet herdoopt, *F.* wel; hadden verboden (doperse) bijeenkomsten bezocht. Dansten van vreugde toen het vonnis werd uitgesproken 'omdat zij waardig bevonden waren voor den Heer te lijden'.

Zie: Bibliotheca Reformatoria Neerlandica TI (Den Haag 1904), 430-436.

EELKEMA, Eelke Jelles, schilder (Lwd. 1780-1839). Op doofstommeninstituut te Groningen tekenles van G. de San, later van J. N. Schoonbeek. Reisde in buitenland, woonde te Haarlem en Amsterdam, schilderde landschap, vruchten en bloemen. Schreef een paar boekjes.

Werk in Fr. Museum, stadhuis Sneek, Museum Teyler te Haarlem.

Zie: Reg. Leeuw. Cour., 30; Repert., 239; I.H. XXXIV (1956), 126-129.

EELKE MEINERTS, schrijver (Westergeest 11.12. 1732-Kollum 25.11.1810). Onderwijzer, boer 1778. Vurig Oranjeklant (gelegenheidsgedichten op de Oranjes) met theologische belangstelling (twijfel, hernieuwd geloof). Gedichten hebben enige waarde als tijdsbeeld; *It libben fen Aagtje Ysbrants, of dy Fr. boerinne* (1779) geeft, naast zedenschildering van de boerenstand dier dagen, realistische dialogen in beeldende volkstaal (²1808, ³1827, ⁴1861, ⁵1954).

Zie: Repert., 262; Piebenga (1957), 67-69.

EELSMA. Edel geslacht, sinds de 16de eeuw in de Bierumen, uitgestorven tussen 1600-50. Broers Wiger en Jelle waren lid van het Verbond* der Edelen.

Zie: Stb. I, 97; II, 64; v. d. Aa IV (E), 7-8.

—, **Jelle (Jelte) Ripperts** (Pietersbierum ? 1539-Holwerd 13.6.1573). Vrijheidsstrijder, vrijbuiters, watergeus; verdrong bij Holwerd.

Zie: N.B.W. V, 148-149.

EEMIEN. Mariene afzettingen uit de Eemzee in het Saale-Weichsel-interglaciaal. z Postmorenaal.

EEMSWOUDE (Fr.: *Iemswâlde*). Gehucht onder Tjerkwerd (55 inw.), in 855 aan Werden geschonken, na 1300 uithof van klooster Hospitaal bij Sneek. Kloostergoed na 1580 aan herv. kerk van Bolsward; in de 17de eeuw bekend papennest.

Zie: Fr. Jierb. (1946), 150-156.

Eemswouderhem. Polder ten zuiden van Bolsward, begrensd door: ten oosten de Oude Hemdijk over Jouswerd, ten noorden de Broeredijk, ten westen de Eksmorrahem, ten zuiden de Dedgumerhem. Wrsch. in de 12de eeuw ingericht om bij doorbraak van de zeedijk het water te keren (zijlen te Bolsward en Tjerkwerd, de Nijlandersluis en een sluisje bij Vijf huis), sedert de 16de eeuw waterstaatkundig een geheel met de Morra- en Scherwolderhemmen. In 1825 liep de polder ouder. Tegen 1900 verviel de zijk te Tjerkwerd, en daarmee de *E.* als binnepolder.

Eemswouder Hemdijk. Vak van de hemdijk tussen Tjerkwerd en Senerhuizen. Het deel Tjerkwerd—Maskeboershorne scheidt de *E.r* van de Arkumer-hem. De *E.r*-hemdijk beschermde de *E.r*-hem tegen zeewater en opgewaaid binnenwater. De toestand van deze waterschapsdijk is nog goed.

EEMYCK, Heynryck van. Wegens zijn 'grysselicken ende onchrystelycken blasphemieren

(lasteren) tegens God almachtich' door het Hof van Frl. veroordeeld. Een der eerste met name bekende ketters uit de hervormingstijd.

EENDENKNUPPELEN. De dorps- en boereneenden leefden vroeger niet veilig. Naar het doodknuppelen hebben de Woudsenders hun scheldnaam *einekneppelders*, de Boksumers heetten *kneppelders*. Ook *einesjitters* (eendenschieters) kwamen voor. De dorpseenden, die tegenwoordig overal, maar vooral in het waterland, veel voorkomen, worden 's winters geholpen. In het voorjaar verschijnen overal de *einekuorren* (eendenkorven). z Wilde eend.

EENDENKOOI. Een eeuwenoud jachtbedrijf in Frl. Schotanus (1718) geeft op het Fr. vasteland 147 *E.en* en Eekhoff (ca. 1850) 86, waarvan 62 vervallen. Vanouds is het bedrijf door plakaten geregeld; krachtens de vigerende Jachtwet zijn de *E.en* door de minister van Landbouw enz. geregistreerd: in Nederland 33, in Frl. 29: Ameland 2, Dantumadeel 3, Doniawerstal 1, Ferwerderadeel 2, Gaasterland 1, Haskerland 1, Oostdongeradeel 4, Schiermonnikoog 1, Terschelling 5, Tietjerksteradeel 5, Westdongeradeel 1, Weststellingwerf 1, Wonseradeel 2. Er zijn enkele niet-geregistreerde *E.en*. Alle zijn op de gemeentekaarten te vinden.

Een geregistreerde *E.* heeft het afpalingrecht: binnen een cirkel met een straal van 1200 m uit het midden der kooi mag alleen de kooiker jachtrecht oefenen en is onnodig lawaai verboden. Een uitzonderlijke ligging hebben sommige Fr. *E.en*, nl, vlakbij een boerderij, de 'kooiplaats' (vgl. familienaam Van der Kooi).

De meeste *E.en* vangen wilde eenden, die op de eilanden, langs Waddenkust en IJselmeer ook veel 'blauwgoed' (smienten, pijlstaarten, wintertalingen). Deze hebben meestal ook smienten onder de 'staleenden'. Een goed onderhouden Fr. *E.* ving per winter meer dan 5000 eenden. Door ontginning en ontwatering van de Lage Midden en het daardoor toenemende verkeer is de opbrengst der *E. en* gedaald. Voor het 'blauwgoed' vraagt de vogelbescherming verdere beperking van de vangtijd; of dit voor de wilde eenden nodig is, staat niet vast. De telling van de vangst drukt men uit in 'war', d.i. één wilde eend, anderhalve pijlstaart, twee smienten of drie talingen. Een *E.* op Ameland, twee bij Ezumazijl en één in Oude Miede (onder Suawoude) zijn eigendom van 11 Fr, Gea*; wel geregistreerd en onderhouden, niet gebruikt. Door het afpalingrecht is elke kooi vogelreservaat; de kruidenflora is er soms interessant en elke *E.* is esthetisch van belang in een boomloos land. Een *E.* bij Piaam vangt de vogels, ringt ze en laat ze vrij. Deze ringkooi draagt bij tot het onderzoek van de vogeltrek. z Hoerde, Jacht.

Zie: G. D. van der Heide en T. Lebret, Achter de Schermen (Heilo 1944).

EENHOORN. Paardachtig dier uit het volksgeloof, met een lange hoorn midden op het voorhoofd. Als Fr. wapenfiguur o.m. bij Aylva, Aebinga, Sytzama, Roorda. Samenhang met klooster Fulda? → Gevelsteen.

Zie: A. S. Miedema, Van den E. en diens symbolieke betekenis

(1939); Ned. Leeuw (1939).

EERNEWOUDE (Fr.: *Earnewâld*, wrsch. van *eerne*, een waternaam, z Woudnamen). Oud dorp in Tietjerksteradeel (386 inw.), thans vakantieoord. De laagveenderij liet hier een fraai plassengebied achter, het 'Princehof', sedert 1932 eigendom van It Fr. Gea*. Veeteelt, visserij, rietcultuur, openb. lagere school. z Kokelhûs. Voor het wapen → Dorpswapens.

Zie: V.A. (1859), 140-150; Hepkema, Memories, 311; A. Carsjens, Uit de geschiedenis van E. (z. j.); H. C. van Dockum, Hoe 't groeide aan 't Onland (Assen 1947); E. Zandstra e.a., Het Princehof (Amsterdam 1948); Fr. Dagblad (30.6, 7 en 14.7.1956).

Eernewoude c.a. Boezemwaterschap in Smallerland en Tietjerksteradeel; centra: Oostermeer, Garijp, *E.*, Oudega. Opp. 3420 ha, opgericht 1916 (de 'Eernewoudsterwarren', 256 ha, is toen opgeheven), om het gebied — meest laag boezemland — tegen hoge waterstand in Frl.'s boezem te beschermen. Dit vereiste: een ringdijk met sluizen te *E.* en bij Garijp (thans vervallen), een elektrisch gemaal te *E.*, verbetering en onderhoud van vaarwaters, aanleg en onderhoud van 'reden' en wegen. G. J. A. Offerhaus* was de gangmaker en tot 1936 voorzitter. *E.* heeft door de ingelanden gekozen volmachten als hoogste college; Ged. Staten benoemen de voorzitter.

EERNSTMAN. Tjeert, schilder (Lwd. 1800-Apeldoorn 1886). Leerling van W. B. v. d. Kooi, lector tekenen Franeker Atheneum (1829-42).

Werk — portret en genre — in Fr. Museum. → Schilderkunst.

Zie: Cat. 100 j. Fr. Schilderk. (1947).

EES (Fr.: *ies*, soms *iest*). Het meeste (in een bepaald stadium misschien alle) bouwland van dorp of buurschap in één complex van kleine percelen op meestal hoge grond. De *E.* kwam voor in de Wouden bij het Bergumermeer, op de klei verspreid, op de eilanden (niet steeds als oud bouwland). Te vergelijken zijn Gaasten* en Feilingen*, Hiemen op Ameland, essen* in Z.O.-Frl. (beheer door een marke* kwam voor).

Zie: D. J. Cuipers, De gemene dorpsgronden in Oostergo (1949); Vr. F. XLIII (1957), 90-90.

EESTERGA (Fr.: *Jistergea*, het ga* bij de Ee). Oud streekdorp in Lemsterland (157 inw.), aan weg (Lemmer-Sneek) en water. Klokkestoel. Een in 1877 tussen puin van de Lemstersluis gevonden steen met lofwerk en Christuskop (thans Fr. Museum) zou uit de kapel van *E.* komen.

Zie: Hepkema Memories, 454; Leeuw. Cour. (27.12.1930).

EESTERZIJL. Keersluisje in de Scherhemsterdijk bij Bons (W. van Sneek). Kort na 1500 vervallen.

Zie: B. IX (1947), 15-25.

EESTRUM (Fr.: *Jistrum*, misschien van Oudfr. *eestra*, Nieuwfr. *jister*, kamp). Dorp in Tietjerksteradeel, N. O. van het Bergumermeer (921

inw.). Lage oeverweilanden lopen over nog geen km op van 0 tot 3,7 m +N.A.P. in de Ees*, N.W. van *E.* Meer landbouw dan veeteelt. Herv. kerk van ca. 1230, gerestaureerd, chr. kleuterschool, openb. en chr. nationale lagere school.

Zie: D. J. Cuipers, De gemene dorpsgronden in Oostergo (1949); Reg. Leeuw. Cour., 47.

EEUWIGE LAAN. Lokale naam voor Overdijk en Zuurdijk in Middelzee-Nieuwland (Scharnegoutum).

EEWAL. Boezemwaterschap in Dantumadeel en Dokkum (1000 ha). Opgericht 1916 om geld te krijgen voor aanleg van een klinkerweg Birdaard-Dokkum, ter ontsluiting van de landerijen daar. De gem. hebben de weg (*E.*) na de aanleg (1920-21) in onderhoud genomen. *E.* hoeft alleen nog rente en aflossing te betalen van de aangegane lening.

EGAS, Cornelis, landbouwkundige (Holwerd 1.8.1913—). Werkte in de N.O.-polder (1942-46), cursusleider Volkshogeschool* Allardsoog (1946-50), lid Tweede Kamer P.v.d.A. (1952). Schrijft over landbouw in 'Fr. Koerier'.

EGBERT II, laatste der Brunonen (? ca. 1061—Hagenrode 3.7.1090). Bloedverwant van de Duitse koning Hendrik IV, die hij soms steunt, soms tegenwerkt.

De geschiedenis is deze: 1077: Hendrik ontnemt *E.* alle bezit; bisschop Koenraad krijgt graafschap Stavere; 1080: in overig bezit hersteld; 1086: *E.* weer van alle bezit vervallen, Koenraad krijgt Oostergo en Westergo; 1087: verzoening; Koenraad raakt Oostergo en Westergo kwijt; 1089: *E.* vogelvrij; Oostergo en Westergo voorgoed aan het Sticht. *E.* handhaaft zich gewapend, zou in Frl. nog munten geslagen hebben, sneuvelt. Erfgenaam: *E.*s zwager Heinric* van Nordheim.

Zie: H. Böttger, Die Brunonen (Hannover 1865)085-608; N.B.W. VI, 468; Repert., 239.

EGEL (Fr.: *stikelbaerch, ichelbaerch, ichelswyn*). Houdt van droog, ruig terrein, maar komt in Frl. ook in lage delen (bijv. om Sneek) geregeld voor. Vroeger wel door graanhandelaars gehouden tegen de muizen. Soms ook in Frl. gevaarlijk voor kippen. Op Terschelling ingevoerd 1916.

EGELSKOP (Fr.: *dûkel*). Plant. Grote *E.* is algemeen; kleine *E.* niet op klei; kleinste *E.* zeldzaam op zand; drijvende *E.* soms aangetroffen.

EGGE (ook: *igge* = hoek; Engels: *edge*, Duits: *Ecke*). In: Eggedijk, onder Miedum; Kromme Egge, onder Akkrum; de Eggen, op Ameland; Surich, in Wonseradeel; Nordig (Norg), Surig (Sorg), bij Molkwerum.

Zie: Moerman, 61; Schönfeld, Veldnamen, 112.

EGMOND, Floris van, graaf van Buren (?—25.10.1539). Streed aan Bourgondische kant, stadhouder van Frl. (1515-17); doortastender dan Karel V, maar 'Floorken dunbier' verdreef de Geldersen niet; tegenstander van Jancko Douwama*; opgevolgd door E. van Roggendorf*. → vlg. blz.

Zie: N.B.W. III, 324-325.

EGMOND, Maximiliaan van, graaf van Buren (?—Brussel 23.12.1548). Opvolger van Schenck* van Toutenburg als stadhouder (1540—48). Gematigd in geloofszaken. Opgevolgd door Aremberg*.

Zie: N.B.W. III, 339-340; Repert., 239.

EHERA. Rechtsheer, misschien: rechtsdienaar. Schijnt mutatis mutandis opvolger van de asega*. Tot de Saksische tijd fungeert de *E.* als mederechter in het grietenij gerecht. Na 1504 is de naam meest: bijzitter*.

Zie: Ph. Heek, Die altfriesische Gerichtsverfassung (Weimar 1894), 195.

EIDEREEND. Sinds 1906 broedvogel op Vlieland, thans zeer talrijk; later ook op de andere eilanden. Haast uitsluitend zeevogel.

EIERHANDEL, N.-Nederlandse Coöperatieve (N.N.C.), te Groningen. Plaatselijke pluimveehoudersverenigingen (77) in de drie N. prov. zijn deelgenoot van de N.N.C., waaraan 5200 (in 1956) pluimveehouders hun eieren (in 1956 35 miljoen) leveren. De N.N.C. is met zeven soortgenoten aangesloten bij de Coöp. Verkoopcentrale voor eieren (V.E.C.E.) te Roermond, die ca. 50 pct. der Nederlandse exporteieren omzet.

EIERLANDSE GAT. Niet-betond zeegat tussen Texel en Vlieland, met kleine vloedkom en daardoor weinig ontwikkelde buitengronden. Enige betekenis voor de visserij, z Waddenzee.

EIERZOEKEN (Fr.: *aeisykje*). Zoeken en rapen van eieren van weide- en watervogels (sedert 1956 alleen toegestaan van kieviten, vóór 20 april). Volksvermaak; niet zozeer het zwerven door de landen als wel de afleiding van de ligging van het nest uit het nauwkeurig waargenomen gedrag der vogels. Ca. 1575 vermeldt Abt Thomas van Oldeklooster al het *E.* voor consumptie, z Kievit.

EIGENERFDE. Boer op van zijn ouders geërfde hoeve (tegenstelling: meier* en adellijke grondbezitter). Na 1500 in Oostergo en Westergo relatief weinig *E.n* (1511 in Leeuwarderadeel op nog geen 15 pct. van het land); in Zevenwouden meer. Tijdens de Republiek mocht alleen de *E.* als volmacht op de landdag* komen; de *E.* had het jachtrecht. Een dubbel-*E.* was in Frl. een *E.* met meer dan 50 ponde-maat. Van 1814-51 waren de *E.n* een staatsrechtelijke stand, nl. wie ten plattelande grond bezaten, die minimaal / 30 grondlasten opbracht. Eigenerfdenwapens. Kenmerken zich vaak door de Fr. adelaar* in de rechterhelft. Andere veel voorkomende stukken: eikels, (drie) klavers, lelies, rozen, sterren, leeuwen, wassenaars, dwarsbalken en merken. Betekenis vaak onzeker.

Misschien duiden eikels en klavers op grondbezit, het getal drie op het aantal generaties nodig om de *E.* rechten uit te oefenen,

sterren en wassenaars op Mariaverering. De leeuw is in heel Nederland frequent. Handmerken* staan oorspronkelijk buiten de heraldiek*, maar in Frl. zijn persoonlijke en familietekens vaak als wapen gebruikt, al of niet met de Fr. adelaar. Gonggrijp geeft ook verklaringen die niet au sérieux te nemen zijn (eenhoorn— eigen hornleger o.m.).

Zie: G. F. E. Gonggrijp, Fr. eigenerfdenwapens (Naarden 1943).

EIGEN-HANDELSSCHIPPERS. In 1943 had Frl. 400-450 *E.* met 22 000 t laadvermogen, in 1952 nog 237 met 13 645 t. De waar is vooral turf, zand, grind, natuurmest, terpaarde. De *E.* in turf, zand en grind hadden meest hun vaste gebied. Handel in natuurmest (voor de bollenvelden) nog van belang, die in turf en vooral in terpaarde neemt snel af. Zand en grind houdt waarde.

EIGENHEIMERS, z Aardappel.

EIGENKERK. Wie een kerk stichtte bezat deze, ze vererfden dus op volgende kerkheren. De kerkheer stelde de priester aan en ontving de winst. Hij gaf gebouw en land (kerke- en pastorieplaats) ten gebruike aan kerk en priester. De kerkheer kon zijn: *a.* grootgrondbezitter; in Frl. niet bekend, tenzij Minnertsga (Meynardiskerke), Follega (Ecclesia Folcolfi), Doniaga erop wijzen; *b.* kapittels of kloosters; in Frl.: Sint-Jan te Utrecht (Staveren), Corvey (Ludingakerk); *c.* de bisschop, misschien zijn sommige *E.en* onder *b.* van oorsprong bisschopskerken; *d.* de dorpsgem. Lammerbroek stichtte 1165 Olde- of Nijelamer. Na 1100 werden kerk en priester financieel zelfstandiger; de bisschop kreeg de institutie; de kerkheer werd patroon.

Zie: R. R. Post, Eigenkerken en bisschoppelijk gezag (Utrecht 1928).

EIK. In de oorspronkelijke bossen der Fr. Wouden was de inlandse *E.* een der voornaamste soorten. Nog heden zijn vele wegen, erven, houtwallen* met deze *E.en* beplant. *E,en* markeerden perceelsscheidingen en vormden het meeste hakhoutbos*. Hier en daar past de bosbouw naast de inlandse de Amerikaanse *E.* toe. → Het Friese Landschap (Compendium).

EILAND. 'It eilân' is vooral Schiermonnikoog. *Eilanner bakken*, scheepsbeschuit, op 'Schier' gebakken (op Ameland *kaeksen*). *Eilanner mutsjes*, op Schiermonnikoog van duinhelm gevlochten vloermatten. Dat Terschelling (Fr.: *Skylge*) en Vlieland (Fr.: *Flylân*) nu bij Frl. horen, beseft men nog niet steeds. z Waddeneilanden.

EILANDEN ALS LANDBOUWGEBIED. Van oudsher op de Waddeneilanden een gemengde bedrijfstvorm*, zoals men in daartoe geschikte geïsoleerde streken mag verwachten. De akkerbouw werd echter minder systematisch bedreven dan in de Wouden. Op Vlieland betekende de landbouw nimmer veel, deze was op Terschelling en Ameland

belangrijker dan op Schiermonnikoog. Doordat Terschelling meer in de scheepvaarttroute uit de Zuiderzee lag en het cultuurland daar al vroeg door een zeedijk beschermd werd, kwam de landbouw daar ook eerder tot ontwikkeling dan op Ameland, waar, na het leggen van de jonge zeedijk (en mede dank zij de ruilverkaveling*) de ontwikkeling in de 20ste eeuw snel plaatsvond. Beide eilanden kenden eertijds de paardenfokkerij als specialiteit en beide (doch Terschelling het meest) worden thans bedreigd door verslapping van het boerenbedrijf ten gevolge van de toenemende inkomsten (ook voor de boeren) in het badseizoen. z Paard.

Zie: Fr. Landb. bl. (30.1; 6, 13, 27.2.1953).

EILERS, Harmen (Harlingen 30.7.1826-Lwd. 29.12. 1897). Amanuensis bij het Prov. Arch. Bekend uit de Oera* Lindaboek-affaire.

EILSHEMIUS. Predikantenfamilie uit O.-Frl.; Abraham Danielis, Petrus Danielis, Daniel Philippi *E.* e.a. werkten in Frl. (1600-50). Verscheidene geschriften.

Zie: B.W.P.G. II, 716-718; Romein, Naamlijst, passim; Leeuw. Cour. (3.10.1936).

EISE ANDELES, zilversmid, medailleur (Lwd. 12.3. 1731-na 1766). Neef en opvolger van Andele* Andeles.

Zie: Voet, 55, 56; W. Eekhoff, Kunstverzameling Lwd. (1875), 99, 310.

EISENGA, Jan, onderwijzer (Kortezwaag 11.3.1908-? 5.5.1943). Terwispel, Gorredijk; schreef kinder- en gelegenheidspoëzie en opstellen. Zgn. medeplichtig aan de meistaking, door de Duitsers gefusilleerd.

Zie: J. E., Strider en Dichter (1948): bloemlezing met levensbericht door G. van D(ain) en J. H. B(rouwer); Piebenga (1957), 275.

EISINGA, Eise, sterrenkundige (Dronrijp 21.2.1744-Franeker 27.8.1828). Les o.a. van zijn vader, woonde belangrijke sterrenkundige waarneming door Wytse Foppes (Dongjuma*) bij. Wolkammer te Franeker, allerlei functies; bouw van zijn planetarium (1774-78), J. H. van Swinden* steunde *E.* Als patriot uitgeweken (1787), terug na 1795. Curator Franeker Academie (1797). Het rijk kocht het planetarium (1826). *E.*'s portret door W. B. van der Kooi* in het Franeker Stadhuis.

Zie: Planetariumboek E. E. (Arnhem 1928); Fr. Jierb. (1946), 15-21; Reg. Leeuw. Cour., 31; Repert., 239.

EISINGA, Stephanus Jeltens, wis- en sterrenkundige (Dronrijp 1755-27.1.1814). Broer van Eise *E.* Handschriften in archief Fr. Gen.

Zie: N.B.W. II, 434.

EISMA (Cesarzoon), **Willem Arnoldus,** boekdrukker (Bolsward 28.7.1869-Lwd. 1.8.1948). Lang op de Tuinen te Lwd. Gaf veel Fries uit (o.m. 'Sljucht en Rjucht', Stads- en Dorpskroniek van Wumkes).

EKAMA, Cornelis, astronoom (Peasens

31.3.1773-Leiden 24.2.1826). Predikant Elkerzee (1796); lector natuur- en zeevaartkunde Zierikzee (1803); hoogl. wijsbegeerte en astronomie Franeker (1808), wis- en sterrenkunde Leiden (1812).

Zie: Galama, Wijsg. Onderwijs (1954), 194-195.

EKKELBOOM, Lambertus, tekenleraar ca. 1850, te Lwd. Pastelportretten in Fr. Museum.

EKSMORRA (Fr.: *Eksmoarre*, uit *morra*, moerassig land, met persoonsnaam of met Oudfr. *eg* = *ich*, hoek). Terpdorp in Wonseradeel, W. van Bolsward (430 inw., van wie 60 te Bonjeterp en 15 te Bruin-deer). Herv. kerk, 13de eeuw, gerestaureerd 1948; geref. kerk, chr. lag. school; veeteelt. Bij *E.*-zijk kwam het vaarwater van Bolsward in het voormalige Makkumermeer.

Zie: Leeuw. Cour. (16.12.1948); Fr. Dagbl. (24, 31.8; 7.9.1957).

Eksmorrahem. Polder tussen Bolsward en het voormalige Koude- of Makkumermeer. Ingericht tot waterkering bij eventuele doorbraak der zeedijken. Ten oosten begrensd door de dijk van de Eemswouderhem langs de Workumervaart, ten zuiden en ten westen door de *E.*-hemdijk, ten noorden door de

Eksmorsterwal en de Marnedijk. Afwatering door de Eksmorsterzijk N. van *E.*, toen de *E.*-hem zelfstandig was; later een geheel met de Schraarderhem ten noorden, nu vervallen.

Eksmorrahemdijk. Z. en W. bedijking van de *E.*-hem, liep van Tjerkwerd over *E.* tot de Eksmorsterwal. Verloor 1850-1900 zijn betekenis voor kering van overstromingswater, en is grotendeels afgegraven. Eksmorsterwal. Afgegraven binnendijk, scheiding tussen Schraarderhem en *E.*-hem, van de *E.*-hemdijk over Longerhou naar de Marnedijk.

EKSTER. Vogel. Volksgeloof: als er 's morgens een *E.* op het erf is, komt er bezoek. *E.s* bijnaam van de Pietersbierumers.

ELAHUIZEN (Fr.: *Ealahuzen*, uit persoonsnaam *Ela*, *Eale*). Streekdorp in Hemelumer Oldeferd, N.W. van Balk langs de Fluessen (64 inw.). Veeteelt; zuivelfabriek tussen *E.* en Nijega; kerk afgebroken voor 1800; vroeger veel zeevarenden. Voor het wapen → Dorpswapens.

Zie: Hepkema, Memories, 252.

ELAND. Groot hert, heeft nog in historische tijd in Nederland geleefd. In Frl. alleen gewei- en schedelfragment in het veen bij de Linde.

ELCONIUS, Hermannus (Harmen Eelkes). Wrsch. laatste roomse priester in zijn geboortestad Harlingen, predikant te Utrecht (1581), te Harlingen (1589); later moeilijkheden, genoemd als leraar der 'wederdoperen' (1605).

Zie: N.B.W. I, 798.

ELECTEURSPENNING. In de 18de eeuw kregen in Fr. steden de electeurs, die op 1 jan. nieuwe magistraatsleden kwamen kiezen, als presentiegeld voor dit doel vervaardigde penningen. Het Fr. Museum bezit er vele.

Zie: V.A. (1866), 77-96.

ELECTRO BLIKFABRIEK N.V. te Lwd. Opgericht 27.5.1919, vervaardigt meest emballagemateriaal uit blik en aluminium, o.a. voor zuivel. Ca. 450 werknemers.

ELEGIE. Klaag- of treurzang om een gestorvene of om de dood; o.a. bij J. C. P. Salverda, E. Halbertsma, H. S. Sytstra, T. G. v. d. Meulen, P. J. Troelstra; later bij D. Kalma, J. H. Brouwer, F. Schurer e.a.

Zie: Wumkes, Paden II, 413-423; Th. de Vries, Fr. Stilistyk (1937).

ELEKTRICITEITSVOORZIENING. Te Oosterwolde en Kimsward ontstonden coöp. bedrijven voor *E.* (1910). Andere coöperaties volgden; vaak leverde de zuivelfabriek stroom. Het particuliere bedrijf moest niet-rendabele gebieden laten liggen. Zo richtten Lwd. en Grouw gem. centrales op (1912). Als hier hetzelfde euvel blijkt, volgt oprichting van het Prov. Electriciteitsbedrijf (P.E.B.) waarin het Leeuwarder bedrijf opging. Doel: de niet op winst gerichte stroomvoorziening van de hele prov. Eerst distribueerden gem. bedrijven de door het P.E.B. geleverde stroom van hoge onder lage spanning. Directe levering van centrale aan verbruiker werd steeds algemener. In 1957 had Frl. nog maar enkele gem. distributiebedrijven. De centrale van het P.E.B. in Lwd. heeft een vermogen van 95 000 kW.

Onderlinge koppeling der prov. opwekbedrijven maakt hulpverlening, o.a. bij storing, mogelijk. Deze koppeling wordt internationaal uitgebreid.

Zie: Frl. Toen. XII en Straks (1952).

ELFBERGEN. Buurschap in Gaasterland, N. van Oudemirdum. Bossen, landbouw, veeteelt. Voor 1940 werklozenkamp. z Gemeentebossen.

ELF EN DERTIG. De 11 steden en de 30 grietenijen van Frl., verenigd in de vergadering der Fr. Staten. Het spreekwoordelijke 'op zijn elf-en-dertigst' voor 'langzaam' leidde men abusievelijk af van de langzame werkwijze der Staten. Het is een weversterm.

ELFSTEDENTOCHT. Er worden allerlei tochten langs de 11 steden georganiseerd. De oudste en bekendste is die per schaats. Uit de 18de eeuw zijn enkele, uit de 18de vele *E.en* bekend: men reed alleen of in een kleine groep; soms liet men een papier in de steden aftekenen als bewijs. De eerste 'officiële' wedstrijd-*E.*, op initiatief van W. J. H. (Pim) Mulier (die zelf in 1890 de tocht volbracht had), georganiseerd door de Fr. Ijsbond, viel op 2.1.1909: 22 deelnemers; winnaar M. Hoekstra te Warga in 13. u. 50 min. Opgericht werd toen de Fr. Elfstedervereniging 'De Fr. Elf Steden', die sedert de tocht (wedstrijd en toertocht) organiseerde. Voorzitter was lang M. E. Hepkema*.

Winnaars: 1912 (39 en 22 deelnemers) C. C. J. de Koning, Arnhem, 11 u. 40 min.; 1917 (45 en 108) C. C. J. de Koning,

Princenhage, 9 u. 53 min.; 1929 (100 en 200) Karst Leenburg, Lwd., 11 u. 9 min.; 1933 (180 en 350) Abe S. de Vries, Dronrijp, en Sipke Castelein, Wartena, beide 9 u. 5 min.; 1940 (600 en 2100) Piet Keizer te De Lier, Auke Adema te Franeker, Cor Jongert te Alkmaar, Sjouke Westra te Warmenhuizen en Dirk van der Duim te Warga ex aequo in 11 u. 30 min.; 1941 (600 en 2000) Auke Adema, Franeker, 9 u. 19 min.; 1942 (970 en 3800) Sietse de Groot, Weidum, 8 u. 44 min.; 1947 (250 en 1800) Jan van den Hoorn, Ter Aar, 10 u. 51 min. (na diskwalificatie der eerst aankomenden Joop Bosman, Klaas Schipper, Jeen Nauta, Jaap Wynia); 1954 (140 en 2500) Jeen van den Berg, Nij Beets, 7 u. 35 min.; 1956 (250 en 6000) ex aequo Anton Verhoeven, Jeen Nauta, Aad de Koning, Jan van den Hoorn en Maus Wijnhout, geen officiële winnaar; tweede was → Jeen van den Berg.

Zie: M. Hoekstra, De historische E. van 2 jan. 1909; 'Fr. Elfsteden-vereniging 15 jan. 1909-34' (1934); Logboek van den achtsten E. per schaats (1942); M. J. Adriani Engels, De E. en Frl. het land der schaatsenrijders (1947); Jan Kaay, Langs elf steden, belevenissen op E. en 1929/40/42/47 (1948); Piet Maaskant en Jeen van den Berg, E., alle tochten van 1890-1956 (1956); Fenno L. Schoustra, De Fr. E. 1956 (1957).

ELFSTEDEN WEEK, Friese, vijfdaagse tocht langs de Fr. steden voor motor- en zeilboten, georganiseerd door de zeilvereniging 'De Meeuwen' te Lwd. Tot dusver vier tochten: in 1946, 1947, 1950 en 1955. De volgende zal zijn in 1960; daarna om de vijf jaar.

ELGERSMA. Eigenerfd geslacht uit Boer. Naam al voor 1500 vermeld in Franekeradeel. Tussen 1500-1700 ging deze vaak in vrouwelijke lijn over; het geslacht verplaatste zich naar Schraard. Huidige E.'s meest in de boerenstand in Wonseradeel en andere gem.; een deel emigreerde naar de V.S.

Zie: R. S. Roarda, De Schraarder E.'s (1953). —, Eduard, zilversmid (Lwd. 1699-1768). Meester in 1725.

Werk in Fr. Museum.

Zie: Voet, 58, 59.

ELGERSMA, Franciscus, predikant (? 1025-Grouw 1712). Stond te Oudkerk c.a., Lwd., Oudeschoot c.a., Grouw, bestreed de mennisten (z Foecke Floris); vele traditioneel-geref. geschriften.

Zie: B.W.P.G. II, 719, 720; Leeuw. Cour. (3.9.1951); Repert., 239.

—, **Gerrit**, onderwijzer (Ried 9.11.1868—Scherpenzeel Frl. 6.8.1919). Schoolhoofd te Marsum en Den Haag; levensliedjes in Speenhoffs trant (*Ut it libben*, 8 dln., 1917), een jongensboek *Sipke en ik* (1922). z Cabaret.

Zie: Voorwoord Sipke en ik, door B. S. Hijlkema; Slj. en Rj. (1919), 222, 395; I.H. (1920), 82.

—, **Regnerus**, zilversmid (Lwd. 1716-1777). Meester in 1750.

Werk in Fr. Museum.

Zie: Voet, 67.

ELIACUS, Martinus, theoloog (?—Emden 6.12.1573). Hervormingsgezind pastoor van Tsjum, vlucht naar Oostfrl., preekt met Antonius* Nicolai

te Lwd. (8.9.1566). Zwingliaan?.

Zie: N.B.W. VIII, 464, 465.

ELISABETH (Dirks), doopsgez. martelares (Oostfrl. ?-Lwd. 27.5.1549). Goede opvoeding in klooster Tienge in Oostfrl., gevangen wegens ketterij, sluit zich aan bij de dopers, woont te Lwd. bij Hadewych*; leest de bijbel en legt die uit in de gemeente, vandaar 'leeraresse'; goed bekend met Menno Simons (eerst door de justitie voor zijn vrouw gehouden). Hield vast aan haar geloof bij verhoor en pijniging; gedood door verdrinking. Over E. novelle van R. Schuurmsma *Van Elisabeth, die een begijntje was* (Enschede 1921).

Zie: Bibliotheca Reformatoria Neerlandica (Den Haag 1904), 91-97.

ELS (Fr. idem). Zwarte E, ontbreekt vooral in het oosten der prov. aan geen enkele sloot, ook veel in moerasbos. Vroeger het hout veel gebruikt als brandstof, de takken door de bakkers. Grauwe E. is veel aangeplant, z Houtwallen.

ELSINGA, Johannes, schilder (Wommels 5.12.1893-). Opleiding Rijksacademie van Beeldende Kunsten, Amsterdam, Haagse Academie; woont te Lwd. Onderwerpen gevarieerd; impressionist; werkte ook buiten Frl. (Algiers, Frankrijk).

Zie: Mak van Waay, Lex. Ned. schilders en beeldhouwers (1944).

ELSINGA, L. J., klokkengieter te Lwd. (Schrans). Maker van klok te Winsum (1855).

ELSLO (wrsch. 'bos van elzen', z Lo). Dorp (682 inw.) in het zuiden van Ooststellingwerf, aan de Drentse grens. Buurschappen: Tronde en Zuidhorn. Herv. kerk, openb. school; taal Stellingwerfs; coöp. zuivelfabriek; ontginningen in het Elsoër veld.

ELZENGA, Goffe, theoloog (Blija 22.10.1856-Kampen 24.8.1918). Vooraanstaand chr. geref. predikant, te Stiens (1880-84), Sneek (1884-91), Kampen. Vele artikelen.

Zie: Chr. Ene. VI, 157.

ELZINGA, Rein, pseud. van E. S. de Jong*.

ELZINGA, Simon, pedagoog (Aalsum 3.4.1882—). Onderwijzer, M.O. Boekhouden, promotie te Rotterdam, rector van de Academie van voortgezet economisch onderwijs te Haarlem, moderniseerde het handelonderwijs. Schreef o.a. *De grondslagen der maatschappij school* (3 1945).

EMANCIPATIE. Als een groep die niet alleen numeriek lang minderheid* was, maar zich ook minderheid voelde, wettelijke gelijkstelling gekregen heeft, moet ze zich deze gelijkstelling nog innerlijk verwerven. De vroegere minderheid kan uit nog niet verdwenen twijfel aan eigen waarde achterdochtig of hyper-agressief zijn, zich afsluiten en zich op machtsvorming werpen. In Frl. te demonstreren aan de Fr. beweging, aan de r.k. groep, aan de gereformeerden.

Zie: W. Goddijn O.F.M., Katholieke minderheid en protestantse

dominant (Assen 1957).

EMBDERVELD, Dirk, steen- en beeldhouwer (Lwd. 6.2.1722-1788). Landschapsteenhouwer (1763).

Wrk.: snijwerk aan preekstoelen te Ternaard (1768), Hallum (1773), Idaard (1774), orgelfront Stiens (1777), steen- en beeldhouwwerk aan stadhuis Franeker (1762), wapenstein herv. kerk Wartena (1783).

EMDEN. Stad in Oostfrl. Heeft in de 16de eeuw de meeste Fr. ballingen opgevangen. Reeds 1544-49, als Johannes a Lasco er het protestantisme leidt, komen ze. Tegen 1560 gaan velen (z Antonius Nicolai), maar na 1576 (Alva!) volgt de grote stroom, naar schatting in dat jaar 6000 (z Anthonius Joosten, Dominicus Julius). Behalve geref. kwamen ook libertijnse edelen en watergeuzen, die in de geuzenherberg 'De gulden Fonteyne' hun landgangen* beraamden. *E.*: de 'herberg der verdrukten', het 'scheepken Christi', was voor vrijheid en geloof van groot belang. In *E.* verschenen de nodige boeken. De kerk van *E.* was de geref. moederkerk: opleiding predikanten, synode van 1571. Na 1572 beginnen de vluchtelingen terug te gaan. Later kwamen joden uit *E.* naar Frl., en 215 van de 390 Oostfriezen, die in Franeker gestudeerd hebben. Op de Grote kerk te *E.* stond later: 'Godes kerk vervolgt verdreven Heeft Godt hier trost gegeven'.

Zie: B. van Meer, De synode te E. (1571) (Den Haag 1892); Emders Jahrb. XI (1895); A. A. van Schelven, De Nederduitsche vluchtelingenkerken... (Den Haag 1909); B. Hagedorn, Ostfrieslands Handel... (Berlin 1912); J. J. Kalma, Ostfriesische Studenten in Franeker (1957).

EMERITAAT. Wegens de lage predikantspensioenen tijdens de Republiek (*f* 300 p. j.), bleven dominees, ook ziek en zwak, lang in dienst — tot schade der gemeente. De classis kon *E.s.*-pensioen bij Ged. Staten aanvragen (pensioen predikantsweduwen en -wezen in de 17de eeuw ca. *f* 100. In 1737 komt naast de prov. de eerste classicale weduwenbeurs; na 1787 wordt het pensioen *f* 170 of iets meer).

Zie: Cuperus, Kerkelijk leven I, 226-239.

EMIGRATIE. In het verleden. De massale landverhuizing naar de V.S. begint 1845, door velerlei oorzaken: economische (armoe, aardappelziekte, belastingdruk), politieke (bezwaren tegen Willem I), godsdienstige (positie der afgescheidenen). Na 1853 mindert de *E.* korte tijd, neemt dan toe naar het maximum in de crisis der jaren 80.

De *E.* ging groepsgewijs: 1847: afgescheidenen uit N.-Frl. o.l.v. ds. Marten Ypma* van Hallum stichten Vriesland in Michigan (groep Van Raalte); anderen uit N.O.-Frl. stichten een buurschap bij Pella in Iowa (groep Scholte); hieruit de dochterkolonie Orange City in N.-Iowa; 1849: Dongeradeelsters, o.a. Worp van Peyma*, vestigen

zich bij Lancaster, New York (later verstrooid); O. H. Bennema* uit Kimsward en anderen stichten Frisia in Wisconsin bij La Grosse (later verstrooid); 1853: Balkster* doopsgezinden o.l.v. de lekeprekers Ruurd Siemensma en Ruurd Smid vestigen zich bij New Paris in Indiana; hieruit vestiging van Z.W.-hoeksters bij Sacramento River, Californië. Vanouds trekken Michigan en Iowa, dan ook bijv. Roseland, Illinois, later vooral ook Bellflower, Californië. Zo handhaaft het Fr. zich soms generaties lang. Orgaan: 'Frisian News Items' van het Frisian Information Bureau, redactie B. Fridsma*, Grand Rapids. z Amerika.

Zie: Gedrukte brieven van S. A. Sipma c.a.; B. B. Haagsma, Lotgevallen O. H. Bennema en zijn Togtgenooten (1853); id., Frysa (1855); K. J. Tiemersma, Drie jaren in Amerika (z.j.); John, Eenige jaren in Amerika (1888); Vr. F. (1914); J. van Hinte, Nederlanders in Amerika (1928); Sj. de Zee, Myn twadde Amerika-reis (1929); Michigan Alumnus Quarterly Review (1951); Frl., Toen, Nu en Straks (1952); H. S. Lucas, Netherlanders in America (1955).

Na Wereldoorlog II. Psychologische en economische factoren dreven tot *E.* Oude en nieuwe relaties overzee trokken. In 1951 en 1952 leverde Frl. met 4,5 pct. van de Nederlandse bevolking ca. 7 pct. der emigranten; in 1955 emigreerden ca. 900 personen, in 1956 ca. 1200. In totaal vertrokken 1948-54, na aftrek van ca. 1 pct. dat terugkeerde, naar Canada 12 261 (70 pct.), Australië en Nieuw-Zeeland 2499 (14 pct.), V.S. 2434 (14 pct.), Afrika 483 personen. Uit Nederland trok 38 pct. naar Canada, 11,5 pct. naar de V.S., 31 pct. naar Australië en Nieuw-Zeeland. Dit verschil kan mede komen doordat 44 pct. van de Fr. (14,5 pct. van de Nederlandse) emigranten uit het boerenbedrijf kwam. Van 1948-52 had de kleibouwstreek 8,2 emigranten per 1000 inw., het weidegebied 4,1, Lwd. ca. 6, het zand 2,6. De percentages naderen elkaar nu. Het vertrek naar andere landen wordt vrijwel door de terugkeer gecompenseerd, z Immigratie.

EMINGA. Edel geslacht uit Stiens, uitgestorven 1733. Leverde leden van het Verbond der Edelen, maar bleef grotendeels r.k. Rienck († 1531) nam de naam Cammingha van zijn vrouw aan. Stamvader van het thans nog bloeiende geslacht Cammingha*. Voor wapen → Armenbus.

Zie: Stb. I, 107; II, 70; v. d. Aa IV (E), 39; N.B.W. VI, 478; Sminia, Naamlijst, 120, 173, 195; Andreae, Nalezing, 43, 58, 71; voorde eerste generaties: Ned. Adelsboek (1941), 20.

—, **Sjuck van** (Kornjum?—?1586). Fr. vrijheidsstrijder, vluchtte 1567 naar Eindhoven, streed bij Heiligerlee en Jemgum, werd watergeus; nam 1574 Staveren mee in, was 1575 te Bolsward; grietman van Dantumadeel (1580).

Zie: N.B.W. VI, 478-479.

EMMERREK, -BANK, -PAAL (Fr.; *amerrak, -bank, -peal*). Dient om melkammers en -bussen

(Fr.: *melkkannen*) fris op te bergen. Door een emmerpaal zijn daartoe kruiswijs boven elkaar horizontale latten gestoken.

EMMIUS, Ubbo, historicus (Greetsiel 5.12.1547-Groningen 9.12.1625). Zoon van een luthers predikant. Studeert theologie te Rostock, dan te Genève (1576), hoort Beza, komt als calvinist terug. Rector te Norden (ontslag wegens botsing met lutheranen), te Leer (1588). Hier ontstaan: de eerste decade van zijn *Historia*, de kaart van Oostfrl., politieke en theologische verhandelingen. Kent vele Groningse en Ommelander ballingen, wordt — na de herovering van de stad — daar rector (1594). Grote invloed: op goede voet met Willem Lodewijk, vertrouweling der Groningse magistraat, adviseur der Oostfr. standen (tegen hun graaf); hoogl. oude geschiedenis en Grieks aan de nieuwe univ. (1614), eerste rector magnificus. Door zijn kritisch vermogen en archiefstudie eerste moderne historicus, z *Apocriefe geschiedschrijving*.

Zie: J. J. Boer, U. E. en Oostfrl. (Groningen 1935); Reg. Leeuw. Cour., 31; Repert., 239-240.

EMO, kroniekschrijver (wrsch. Westeremden ca. 1170-Wittewierum 13.12.1237). Uitnemend gevormd door de benedictijnen en door studie — met broer Addo — te Oxford (rechten), Orleans en Parijs (theologie). Werkzaam bij het onderwijs, priester gewijd; treedt in bij de premonstranzers, sticht klooster Bloemhof (Floridus Hortus) bij Wierum, dat nu naar de 'witte monniken' Wittewierum heet. Zijn kroniek, vervolgd door Menko, is uiterst betrouwbaar, stipt in de chronologie, levendig in de tekening van klooster- en volksleven.

Zie: Kronieken van de abdij van Bloemhof, vertaald door W. Zuidema en J. Douma (Utrecht 1939); Repert., 240.

EMSINGER DOEMEN. Rechtsboek uit Emsgo, opgesteld 1312 door het hoogste gerecht aldaar, in algemeen luidende rechterlijke uitspraken. *E.D.* bevat: inleiding, 12 artikelen over doodslag, algemene bepaling (*Mena dom*) over de bewijslastverdeling daarbij. Naast Oudfr. en Nederduitse teksten is een (uitgebreide) Latijnse redactie bewaard.

Zie: Richthofen, Rechtsquellen, 182-193. ENG, ing. Betekent: (hooggelegen?) grasland. Afleiding onzeker. Misschien nog in: Engburen (Grouw), Ingwerd (Poppingawier), Engterp (Parrega), Engwier.

Zie: Fr. Plaknamen I, 23-25; Moerman, 63-64.

ENGELAND. Het oudste contact tussen *E.* en Frl. ligt in de verhuizing der Angelsaksen. Het blijkt uit bodemvondsten (munten, sieraden) en uit parallelle taalontwikkeling (z Ingvaeoons). Van *E.* uit is Frl. gekerstend in de 8ste eeuw. In de 17 Keuren zijn Angelsaksische munten normaal geld; in de 14de eeuw was de sterling rekenmunt. In de Engelse oorlogen erkende *E.* Amelands neutraliteit (1656), plunderde Terschelling (1666) en benadeelde de

zeevaart. Handel met *E.* was er steeds, in de laatste eeuwen export van aal, boter en kaas, import van industrieproducten. Cultureel contact (z Vertalingen). Na W.O. II uitwisselingen Lwd.-Norwich.

ENGELBERTS, Frauck Juliana Geertruyd Wilhelmina Constantia (pseud. L.E. = Lite Engelberts), letterkundige (Vorden 19.5.1880—Huis ter Heide 27.9.1929). Enkele historische verhalen spelen in Frl.: *Fr. Jayke* (1922); *Een vergeten proces* (1925, 21929).

Zie: St. des Tijds XVIII (1929), II, 385-387.

ENGELLEN. Gelders regentengeslacht, geadeld 1816. Jhr. Daniël (1791-1857) ambtenaar te Sneek (1813), kantonrechter te Heerenveen (1838). Zoon Willem Engelhart (1817-79) secretaris (1840), burgemeester van Leeuwarderadeel (1851), lid Tweede Kamer (1853), Ged. Staten (1854). Zoons verlieten Frl.

Zie: Stb. I, no; II, 72; Ned. Adelsboek (1941), 331; (1955), 86; N.B.W. VIII, 473-474.

Engelenvaart. Tussen Tjongerkanaal en veenscheiding* bij Heeren veen, gegraven ca. 1850 door de familie *E.*, in beheer bij de prov., onderhouden op een diepte van 1,7 m —Z.P.

ENGELS GRAS (Fr.: *ségers*). Plant. Langs de zuidkust en de kusten der Waddenzee, vooral op de eilanden.

ENGELSMA, Jacobus, theoloog (Oldeboorn 1.11.1689-Gorredijk 19.10.1763). Predikant te Gorredijk (1712-59), bekend door uitvoerige *Volglijst van predikanten der Zevenwouden* (1763). z Predikantenlijsten.

Zie: B.W.P.G. II, 741; Cuperus, Kerkelijk leven I, 17, 39, 211.

ENGELSMANPLAAT (Fr.: *Kalkman*). Zandbank tussen Ameland en Schiermonnikoog. Bij vloed blijft een sikkelvormig onbegroeid stuk van ruim 2 km² droog. Op de N.O.-punt een reddingshuisje, op de Z.O.-punt een kaap.

ENGELUM (Fr.: *Ingelum*; *ingel*, stam- of persoonsnaam; um*-naam). Dorp in Menaldumadeel (323 inw.). Landbouw, veeteelt, kweekveld Fr. Mij. van Landbouw; herv. kerk. Voormalige Sirtema-State of Grovestins in de 15de eeuw sterkste van Frl., o.a. bewoond door Skerne* Wibe.

Zie: Hepkema, Memories, 67; Leeuw. Cour. (8.9.1926).

ENGELWORTEL (Fr.: *ingelwoartel*). Plant. Overall algemeen, vooral langs sloten, bermen en spoorwegen.

ENGERNA, z Ingenrae.

ENGWERD. Klooster onder Poppingawier, gesticht 1478 door franciscanen, overgelaten 1484 aan tertiariissen van Aalsum, opgeheven 1580, laatste resten gesloopt 1875, terp vergraven.

Zie: Slj. en Rj. 26 (1922), 341-344, 353-357, 366-371.

ENGWIER, vroeger ook Abbingewier (Fr.: *Ingwier*). Voormalig dorp in Wonseradeel, N.N.O. van Makkum (28

inw.). Veeteelt.

Zie: Hepkema, Memories, 190.

ENGWIERUM (Fr.: *Ingwierrum*, uit familienaam Edinga en locativus pluralis, z Wier). Dorp (868 inw.), in het zuidoosten van Oostdongeradeel. Herv. kerk met prachtige eiken preekstoel en twee gebrandschilderde ramen van Jurjen Staak*.

Zie: Leeuw. Cour. (24.9.1906); Fr. Dagbl. (7, 14 en 21.1.1956).

Engwierumpolder. Zeewerend waterschap in Oostdongeradeel aan de Lauwerszee (ca. 164 ha); bedijkt 1752-54; daardoor werd een deel van de oude zeedijk (der Contributie van Oostdongeradeel) en van de Statendijk (gelegd 1729 ter afsluiting van het Dok-kumerdiep) Slaperdijk. Overstromingen: 1825, 1858 (doorbraak bij de uitwateringssluis 'It âld Klyf', sedert uitgeruimd), 1877. De polder onderhoudt 3 km zeedijk aan noordoost- en zuidzijde, enige strandhoofden, coupures in de Slaperdijk en de werken voor afwatering op de Lauwerszee. De zeedijk is particulier bezit, ervoor ligt een stuk kwelder. Eerste waterschapsreglement 1856; daarvóór bestuur volgens poldercontract. Onkosten van de polder in hoofdzaak bestreden uit jaarlijks prov. subsidie. Voor wapen → Zeewerend waterschap.

Zie: Jaarsma, Zeeweringen; Binnendijken en Slieperdijken.

ENGWIRDEN, ook Aengwirden (Fr.: *Eangwirden*, ook *Einjewier*, vermoedelijk een werd*-naam). In de M.E. Haudmare*? Vroeger de tweede grietenij van Zevenwouden; ten noordwesten van Heerenveen. *E.* had vier dorpen: Gersloot, Tjalleberd, Luinjeberd en Terband; de gem. was 4064 ha groot en heette in de volksmond 'de kleine grietenij'.

Het wapen van *E.* was 'in zilver drie boomen van groen op een grond van hetzelfde en tussen de stammen en schildranden vier turven van zwart'. → Grietenijwapens. In 1934 werd *E.* een deel van Schoterland*; deze gem. kreeg toen de naam Heerenveen*.

Zie: Repert., 172.

Vereniging tot werkverschaffing. Oppericht 1880 door personen van verschillende richting; doel: 'het verschaffen van werk in de wintermaanden, aan de vele werkzoekenden in dit zojuist uitgeveende gebied'. De kerk leende geld, grond werd gekocht, werkhuizen werden gesticht, meubels en gereedschappen aangeschaft. Ook trachtte men een basis te leggen voor 's winters op eigen risico verricht werk: touwpluizen, klompen maken, matten weven. Ook jongeren van 12-16 jaar konden in de werkplaats terecht. De vereniging stimuleerde de bouw van suikerbieten en bloembollen. Ca. 1899 kwam er aandacht voor verbetering der huisvesting. Na het droogvallen van plassen en poelen liet men de zgn. ondergrond in cultuur brengen. Verminderde werkloosheid (trek naar Duitsland) wijzigde de statuten weer; 1901: 'on- en minvermogenende jongelieden uit deze gem., die hier of elders wenschen opgeleid te worden, kunnen finantieele steun

ontvangen'. Zo zijn ook instellingen van onderwijs en volksgezondheid wel gesteund.

ENPANRAGA. Komt in oude stukken voor. Wrsch. de oude naam voor Parrega.

ENS, Sicco, medicus (Ureterp 14.3.1779-Franeker 12.5.1842). Arts te Lwd., arts, operateur en hoogl. verlos- en geneeskunde (1809-11; 1815-42) te Franeker.

Zie: Boeles I, dl. 2, 726-730.

ENSCHEDÉ, Willem Adriaan, fysicus (Haarlem 20.4.1811-Groningen 13.4.1899). Hoogl. wis-, natuur- en sterrenkunde te Franeker (1835), Groningen (1843-81). Bibliothecaris (1851-86).

Zie: Boeles I, dl. 2, 794-797.

ENS-NAMEN (ook, beter, *ingi-namen*). Veel Fr. plaatsnamen eindigen op *-ns* (soms *-s*). Uit oude vormen blijkt, dat dit *-ingi* is geweest. Zo Stiens uit Steningi (niet gevonden), Wyns uit Weningi. De uitgang *-ingi* geeft een lokatief aan. Het eerste deel kan een persoonsnaam zijn. Deze namen komen al vroeg voor, hoe vroeg is niet bekend.

Zie: Compendium: Hoe de Friezen heten en waar zij wonen.

ENTENS VAN MENTHEDA, Bartold, Gronings edelman (1539-27.5.1580). Vechtjas; bestreed de Spanjaarden waar hij kon (1568-80), waagde als watergeus vele landgangen* in Frl. (Noordoosthoek, Ameland, Workum).

Zie: N.B.W. VI, 484-485.

EPEMA (Epinga, Ipema). Een of meer edele geslachten; het bekendste, te Koudum, leverde ca. 1600 twee grietmannen van Hemelum Oldeferd. Een andere tak zette zich in de 16de eeuw in vrouwelijke lijn voort in een tak der Oenema's (zich noemend Ipeia) te Pietersbierum. Hieruit in vrouwelijke lijn wrsch. het boerengeslacht Ypma uit Wymbritseradeel.

Zie: Stb. I, 20, 95, 223, 360; II, 18, 63, 140, 205, 251; Sminia, Naamlijst, 306-307; Andreae, Nalezing, 51, 98; v. d. Aa IV (E), 53.

Epema-State. Landhuis (namaak-renaissance, tweede helft 19de eeuw) te Ysbrechtum, in een bos van ca. 4,5 ha; poortgebouw uit de iyde eeuw. Bewoners waren de geslachten *E.*, Burmania, Van Weideren Rengers.

EPHEMERIDES LEOVARDIENSIS, z Anthonius Joosten.

EPIGRAM of punt dicht. In de Fr. literatuur bij Gysb. Japicx en J. Althuysen (meest als geboorte- of grafschrift); bij de moralistische en polemische dichters van Verlichting en modernisme, als H. G. v. d. Veen (*Clipsrymkes, Frymitslery*, ook: *Utfallen fen Infallen, Fiürstienfunken, Spiritus, Hofmans-drippen*), W. Faber (*Pompierkladtsjes*), Wal. Dijkstra, T. G. v. d. Meulen en G. Postma; in de 20ste eeuw bij J. T. Hof (*Trochljachtrymkes*), T. Holtrop en F. Jac. de Zee.

Zie: Wumkes, Paden IV, 605-611; Th. de Vries, Fr. Stilistyk (1937), 44-46; A. S. Wadman, Fr. Fersleare (1953), 73-74.

EPISTEL TOTTEN FRIEZEN, z Montuanus,

Tiumme.

EPITAAF. Graftchrift, speciaal grafmonument tegen een wand. In de Fr. kerken zijn enkele *E.en* uit 1500-1700 van waarde voor genealogie en heraldiek (Rinsumageest, Waaksens W. D., Oldeboorn, Oenkerk, Ee, Franeker, Hilaard, Hichtum, Sweins, Beetgum, Tjerkwerd, Wikel). z Beeldhouwkunst, Grafzerken, Rouwborden.

Zie: Hermeneus XXIX (1957), 17-20.

EPKEMA, Ecco, classicus (Wirdum 13.10.1759-Middelburg 1.2.1832). Studeerde te Franeker, o.a. bij E. Wassenbergh*; promoveerde 1786, rector te Dokkum (1788), Enkhuizen (1789), Hoorn (1803), Middelburg (1813-30).; schreef Latijnse en Fr. poëzie; publiceerde een (wetenschappelijk bestreden) uitgave van Gysberts *Fr. Rymlerije* (1821), met woordenboek (1824); J. van Leeuwen* verzorgde een postume uitgave van *Thet Freske Riim* (1835, met levensbericht).

Zie: N.B.W. V, 158; Yn ús eigen tael (1942), 118-120; Wumkes, Paden III, 267-268.

EPOS, z Heldendicht.

EPPENS, Marten, theoloog (Meeden 23.7.1746—Lwd. 11.5.1824). Te Lwd. een zeer geliefd prediker en catecheet (1784-1824), keerde zich tegen de oefenaars* (Jan de Jong, Jelle Corwinus).

Zie: B.W.P.G. II, 764-766.

EPPENS THO EQUART, Abel, kroniekschrijver (Eekwerd, bij Loppersum, 1534—wrsch. O.-Frl. ca. 1590). Na Praedinius' lessen aan de Groningse Sint-Maartensschool studie te Leuven (1555), Keulen en Wit-tenberg (Melanchton). Na Rennenbergs verraad (1580) vlucht *E.*, hervormingsgezind, naar Emden*; dient daar in vele functies de regering der gevluchte Ommelanders. Zijn *Der Vriesen Chronicon* (over 1566-89) is nog van belang.

Zie: N.B.W. III, 353-384.

EPPOSTEEN. Een zeer oud produkt van Fr. (en Nederlandse) beeldhouwkunst (1341). Uit Rinsumageest, sedert 1881 in Fr. Museum. De *E.* is een grafzerk voor de jongeling Eppo (Tjaerda).

Zie: Leeuw. Cour. (27.9.1950).

ERCKLENS, Henrick van, bevelhebber voor Karel van Gelder in Frl., ook rentmeester.

Zie: v. d. Aa V, 197-198.

EREPRIJS (Fr.: *blaublomme*). Akkeronkruid*: veld-*E.*, akker-*E.*; vooral op klei: grote *E.* In bermen, vooral op zand: gewone en mannetjes-*E.* Draad-*E.* breidt zich de laatste jaren sterk uit. In moerasgebied en langs sloten: klimop-*E.*; op veel plaatsen tussen het gras tijmbladige *E.* Op kwekerijen vindt men soms vreemde *E.* Gladde *E.* haast alleen in het kustgebied. Gevonden zijn nog: voorjaars-*E.* bij Holwerd en driebladige *E.* in Gaasterland.

ERFBEPLANTING. Sedert eeuwen is in Frl. aandacht besteed aan *E.*, eerst alleen om het nut voor de boerderijen: in N.-, W.- en Midden-Frl. was

beschutting tegen de volle wind onontbeerlijk; verder had men ook hout nodig.

In de Fr. Wouden had men bij de boerderij een *ikenhiem* van 0,5-1 ha, geheel beplant met eiken. Bij noodzakelijke vernieuwingen leverden deze eiken het hout (om Lippenhuizen, Duurswoude en Beetsterzwaag zijn nog enkele *ikenhiemen*). Zó nodig als vroeger is dit niet meer, maar de bomen op het erf kunnen veel waard zijn, vooral iepen. Ook in agrarische kring groeit het inzicht dat *E.* om de boerderijen in het kale land esthetisch van waarde is. Bij de aanleg der *E.* spreken mee: de aard van het bedrijf, de windrichting, de grondwaterstand, de grondsoort en de omgeving.

Zie: G. J. A. Bouma, De nieuwe Fr. boerderij (1949), 95-99; G. J. Pannekoek en J. J. Schipper, Het Fr. Boerehiem (1950).

ERFRECHT. Het *E.* regelt de overgang van vermogen van een overledene op een levende. Wij kennen *E.* bij versterf en testamentair *E.* Het laatste was volgens Oudfr. recht (bezit dient het geslacht) uitgesloten. De kerk moedigde al in de Frankische tijd, met behulp van het canonieke recht, schenkingen aan de kerk bij leven en na dood sterk aan, zodat in de M.E. ook al testamenten voorkwamen ten bate van niet-kerkelijke instellingen. Ook het *E.* bij versterf week van het huidige af; eerst erfden de kinderen (met voorkeur voor jongens), dan de ouders, en daarna broers en zusters. Ontbraken deze 'zes handen', dan erfde het naaste bloed. Reeds in de M.E. verdween onder invloed van het Romeinse recht o.m. de bevoorrechte positie van de zoons. z Graden van verwantschap.

Zie: H. Tagert, Familienerbe in Frl. (Weimar 1937); Akademiedagen II (Amsterdam 1949), 37-72.

ERFSTADHOUDERSCHAP, z Survivance.

ERINGA, Jan Piers, boer (Edens 26.5.1792-28.1.1872). Voorman van het Fr. Réveil. Vier kleinzoons werden predikant, ook andere stonden op verantwoordelijke posten.

Zie: Wumkes, Réveil, 106-117; Leeuw. Cour. (21.9.1957).

ERMERINS, Jan Willem, fysicus (Zierikzee 19.2.1798-Groningen 2.3.1869). Hoogl. wis- en natuurkunde te Franeker (1824), Groningen (1835-67).

Zie: Boeles I, 2de dl., 769-773.

ERNST CASIMIR, graaf van Nassau-Dietz (Dillenburg 22.2.1573-Roermond 2.6.1632). Zoon van Jan de Oude, opgeleid te Siegen, Herborn, Bazel, Genève, sedert 1590 te Lwd. Met Willem* Lodewijk, Maurits en Frederik Hendrik voortdurend te velde, veldmaarschalk en luitenant-gouverneur van Gelderland (1607), huwt 8.6.1607 Sophia Hedwig van Brunswijk-Wolfenbüttel. Luitenant-gouverneur van Utrecht (1610), tot 1620 te Arnhem woonachtig. Dan volgt *E.* Willem Lodewijk op en vestigt zich te Lwd. Ook na het Bestand is hij steeds in het veld; bij Maurits' dood ook stadhouder van Groningen en Drente. Kerkelijk minder gematigd dan Frederik Hendrik, meer soldaat dan regent. Het

bestuur liet hij aan anderen over, maar 1626 trad hij te Lwd. op om de orde te handhaven (z Oligarchische woelingen). *E. C.* sneuvelde voor Roermond en werd te Lwd. begraven. Zijn spreuk was 'Constant'. Twee zoons, Hendrik* Casimir en Willem* Frederik, volgden hem achtereenvolgens op. Stamvader der Fr. Nassaus.

Zie: N.B.W. I, 833-834; A. A. Kleyn, De stadhouders van Frl. (Nijkerk 1904), 59-78; Repert., 240.

ERNSTHUYNS, Arnoldus Gysbertus, 18de-eeuws gelegenheidsdichter, bewoonde Sjoerda-state te Giekerk.

Zie: N.B.W. X, 258.

ERRATICUM, z Zwerfsteen.

ERWTEN. In Frl. verbouwen de landbouwbedrijven vooral de gewone groene *E.* Er zijn slechts 60-70 ha schokkers en kapucijners. I.v.m. de conservenindustrie gaan de boeren meer dop-*E.* verbouwen (ca. 2 pct. van de 3000 ha in Nederland).

De teelt van groene *E.* concentreert zich in de kleibouwstreek. Per 100 ha kleibouwgewassen heeft Frl. de laatste jaren 1-3 pct. groene *E.* (Nederland 2-4 pct.). Het *E.*-areaal varieert nogal niet de prijzen. De *E.* dienen vooral tot menselijk voedsel. De export wisselt, al naar de buitenlandse oogst uitvalt. De verdeling in Frl. was in 1956: kleibouwstreek 825 ha, kleiweidestreek (Wonseradeel) 156 ha, veen-weidestreek (Lemsterland) 11 ha, Wouden (Ooststellingwerf) 9 ha. z Peulvruchten.

Rassen. *E.* hebben in het zuiden sterk te lijden van 'topvergeling' (eerst worden de topblaadjes geel, later kan de hele plant afsterven), in Frl. sporadisch. De soort Rondo is hier tegen resistent, en wint sud veld ten koste van Unica, G.H.K., ook van Servo, zoals blijkt uit deze percentages:

	1949		1951		1956	
	Frl.	Andere Zeeklei	Frl.	Andere Zeeklei	Frl.	Andere Zeeklei
Rondo	2	41	26	55	85	63
Servo	5	3	27	1	6	1

ES. Bijgelegen bouwlanden van de gekwalificeerde boeren van dorp of buurschap*, meest onder beheer van een marke*, daar de *E.* gewoonlijk exponent is van een verkaveling van het 'Gewanntype'. De eigenlijke *E.* kwam - al lijkt de ees* er soms' op - in Frl. slechts voor in buurschappen in Ooststellingwerf. Daar nog veldnaam.

ES (Fr.: *esk*). Boorn, zeer veel aangetroffen. De boom der Germaanse godenleer.

ES, W. A. van, theoloog (Rotterdam 16.11.1871-), promoveerde in de theologie, geref. predikant te Lwd.; tegen het gebruik van Fr. in de kerk (*Het Fr. in de kerk*, 1934).

ESCHER, Maurits Cornelis, graficus (Lwd. 17.6.1898-). Een van Nederlands knapste grafici; vooral

lithografieën. Voorliefde voor metamorfosevoorstellingen. Merkwaardig fantastisch perspectief.

Zie: De vrije bladen (mei 1940).

ESDOORN (Fr.: *eskdoarn*). Boom. Veel aangeplant in het O. deel der prov., minder vaak Noorse *E.*, Spaanse aak, veder-*E.*

ESGRONDEN, z Ontginningszandgronden.

ESLAWALD, Esselawald (woud*-naam). Voormalig kerkdorp in het zuidwesten van Dantumadeel, genoemd 1387, nog bekend als Iselwolde in 1623. Verenigd met Sint-Johanneswald ca. 1500 tot Veenwouden (vandaar de meervoudsvorm). De plaats der kerk van *E.* heet nog 'het oud Kerkhof'.

Zie: Vr. F. XXIV (1916), 164-166; Leeuw. Cour. (30.11.1956).

ESONSTAD (stad = sted, streek langs oever). Fabuleuze handelsstad in de huidige Lauwerszee, O. van Ezumazijl, in 1230 'deur een ongehoorde, seer hoge watervloed... geheellyck vergangen'. Lang twijfelde men zelfs aan een kern van waarheid in dit verhaal. A. Bohmers vond echter voor enkele jaren in het wad buiten de mond van de Dokkumer Ee over 1 km overblijfsels van huizen en cultuursporen (6de-10de eeuw). *E.* zal geen stad geweest zijn in de gewone zin, maar men acht het mogelijk dat de overlevering op deze vestiging teruggaat. De gevonden resten in maquettevorm zijn weergegeven in het streekmuseum Veenklooster*.

Zie: V.A. (1845), 100, 103; Vr. F. XIV (1881). 221-233; Reg. Leeuw. Cour., 47; I.H. (1953), 189-191; De Warf (1955), 33-36.

ESPEL (Oudfr.: *ethspil, eedspraak*). Rechtsgebied van een stad, tot 1795 wijk van een stad of groot dorp. Lwd. bestond in de 15de eeuw uit vijf, later vier *E.s*: Oldehoofster, Hoekster, Nijehoofster of Minnema- en Keimpema-*E.* Men stemde bij *E.s*. De gewapende burgers uit een wijk onder een' hopman vormden een *E.*; zo wordt *E.* ook: troep, z Fiarndel.

Zie: A. Telting, Het Oud-Fr. Stadrecht (Den Haag 1882), 164.

ESTRIKKEN (vloertegels). Serie kleine teksten en studies op het gebied der Fr. filologie, verzorgd door het Fr. Ynstituut aan de Univ. van Groningen (sinds 1953). Verschenen zijn o.a. teksten van S. Althuysen, P. Wierdsma, Eelke Meinderts, het *Rekenboeck* van Rienck Hemmema, Waatze Gribberts *Bruyloft*.

Zie: B. (1957), 84.

ETHELINGEN (letterlijk: *edelen*). Standaanduiding uit de Oudfr. wetten. Wie deze *E.*, slechts enkele malen genoemd, zijn, is onzeker. Sommigen zien in de *E.* nazaten van een Oudgermaanse volksadel, als de hoofdelingen*. Kenmerk zou zijn geweest een 'ethel' ('Grosshufe'). Daarin zou dan deze Fr. adel verschillen van bijv. de Hollandse, die dienstadel (ambtsadel) is geweest. Dan zou de huidige Fr. adel ouder zijn dan de Hollandse, die als ambtsadel pas na de feodaliteit*

kon opkomen, terwijl de Fr. van ver daarvoor zou zijn. Ook de vraag omtrent het bestaan van een prefeodale adel zou beantwoord zijn. Helaas vormen in deze theorie de *E.* het zwakke punt. Het staat nl. niet vast, of zij inderdaad 'edelen' waren, onderscheiden van gewone vrijen. Wrsch. noemden in de M.E. alle vrijen en huislieden zich *E.* Dan heeft een volksadel toen in Frl. niet bestaan of is door Noormanneninvallen en gemeenschappelijke strijd tegen het water vroeg verdwenen of verjaagd. z Oeradel.

Zie: Ph. Heek, Die friesischen Standesverhältnisse in nachfränkischer Zeit (Tübingen 1907), 182 e.v.; B. E. Siebs, Grundlagen und Aufbau der altfriesischen Verfassung (Breslau 1933), 112 e.v.

ETHISCHE RICHTING. Stroming in de herv. kerk (ca. 1850-ca. 1940) die - verzoenend - de niet-intellectuele, persoonlijke, bijbelse waarheid zocht. Maar in Frl. was men óf orthodox, óf vrijzinnig. Pas na W.O. II kwam er gesprek tussen de 'modaliteiten'.

Zie: Kerkewerk (Nijkerk z.j.), 31-53.

E.T.I.F., z Economisch Technologisch Instituut voor Friesland..

EUGALENUS, Severinus (Hansoon), arts (Dokkum ca. 1543—Lwd. 1.12.1600). Studeerde in het buitenland, promoveerde in Italië, bereisde W.-Europa, woonde in Frl. (1570), vluchtte naar Hamburg (1580), Eindhoven (1586). Zijn beroemd *Liber de morbo scorbuto* is 1658 herdrukt. In 1599 te Lwd., waar zijn grafsteen is.

Zie: J. Banga, Gesch. Geneeskunde (1868), 72-87; N.B.W. VI, 494; Grafchriften III, 51-52.

EVANGELISATIE in de herv. kerk. In 41 vrijzinnige Fr. gemeenten werken *E.s*, meest aangesloten bij de 'Bond voor *E.s* in en ten bate van de Ned. herv. kerk'. De *E.s* werken op de kerk aan, 12 zijn kerkelijk ingeschakeld. Er is een 'Prov. *E.-Comité* in Frl.' (Pecif), er zijn classicale *E.-vergaderingen*. De verhouding tussen gemeente en *E.* is sterk lokaal bepaald. Er zijn ook in de *E.* modaliteiten. In Kollum bestaan een vereniging van rechtzinnig-hervormden, een vereniging tot *E.*, en een geref.-bonds-*E.*

EVENHUIS, Eddy, journalist (Groningen 1.11.1920-). Na W.O. II redacteur Groninger Dagblad, in Indonesië, hoofdredacteur Leeuw. Cour. (1.7.1955). In W.O. II kwamen een paar Hollandse dichtbundels clandestien uit.

EVERARD NICOLAI, jurist (Middelburg 1498-Mechelen 10.5.1561). Diende Karel v in Frl. als raad in het Hof (1527-33), als eerste raad (1541-56). Later president van de Raad te Mechelen. z Zwanejacht.

Zie: N.B.W. III, 914-915.

EVERT. *Hy heit E. op 'e rêch*: hij is lui. Wrsch. was *E.* oorspronkelijk een plaaggeest, die zich door zijn slachtoffer liet dragen, z Plaagbeest.

Zie: Nieuwe Taalgids XXXVIII, 154; XXXIX, 119.

EVERTSZ, Ulbe Arend, jurist (Joure 6.8.1799-Den Haag 26.3.1860). Na rechterlijke loopbaan in Frl. lid van de Hoge Raad (1849). Actief lid van het Fr. Gen.; gaf mee uit: v. d. Heyden, *Verhaal over de Jezüieten in Frl.*, (1842) en Sicco van Goslinga, *Memoires* (1857).

Zie: Hand. Mij. Lett. (1860), 410-440; Repert., 62.

E-WEG. I.v.m. het verkeer van buitenlandse motorvoertuigen overweegt men ook voor Frl. een *E.* (Europese hoofdverkeersweg). Thans voert *E.* 35 van Bremen-Nieuweschans—Groningen via Zwolle-Amersfoort naar Amsterdam, doch vijfdesde van wat Nieuweschans passeert verlaat te Groningen deze weg en rijdt over Frl. en de Afsluitdijk. Dit betrof in 1956 ruim 32 000 buitenlandse motorvoertuigen.

EWSUM. Edel geslacht uit de Ommelanden, stamvader Hiddo Tamminga († 1428), ingetrouwd in ouder geslacht *E.* Uitgestorven 1810. Enige leden kwamen in Frl., nl. Relof († 1532), partijganger van George van Saksen, later van Karel van Gelre, en Ernst Herman († 1748), door huwelijk eigenaar van Liauckemastate te Sexbierum.

Zie: Stb. I, 165; II, 104; Nw. Drentsche V. A. XXXV (1917), 127; XXXVI (1918), 177; XXXVII (1919), 161; N.B.W. I, 839; M. Hartgerink-Koomans, Het geslacht *E.* (1938).

EXCERPTA LEGUM, Fr. romano-canonistisch rechtsboek (15de eeuw). Materiaalcollectie van geleerd Fr. Z.W.-hoeks plattelandjurist (geestelijke). Twee redacties: De oudste bevat het procesrecht bij arbitrage, een Autentica-collectie, de Processus judicii en vele fragmenten uit processtukken; de jongste (ca. 1470?) ook fragmenten uit de Ned. Saksenspiegel en meer processtukfragmenten. Deze redactie was de bron van de *Jurisprudentia* Frisica*.

Zie: P. Gerbenzon, Ex. I. (Groningen 1956).

EXECUTEUR (Fr.: *eksteur*). Toen de grietman wetgevende macht had, voerde de *E.* de bevelen uit: eerste politieagent, met adassistenten* onder zich.

Zie: Tegenw. Staat IV, 244.

EXEMPTIE. Onttrekking aan normaal gezag (bisschop) door hoger (paus). Sommige abdijen (Staveren, Hemelum) kregen *E.*; ook alle cisterciënzer mannenkloosters. De *E.* breidde zich uit: Sonnius* klaagt 1553 dat de meeste Fr. kloosters exempt waren. Nu geldt de *E.* voor alle kloosterorden die plechtige beloften vragen.

EXERCITIEGENOOTSCHAPPEN. Oppericht om Frl. te beschermen tegen binnen- en buitenlands geweld (z Quote). Eerste *E.* te Lwd. en Dokkum. Sommige grietmannen beletten oprichting van *E.* Na 1785 ook politieke betekenis, z Beyma, C. L. van; Bloedplakkaten; Burgersociëteiten.

Zie: W. W. van der Meulen, C.L. van Beyma (1894), 87-96, no e.v

EXPERIMENTELE POËZIE. Een der namen

van de ca. 1950 in de Nederlandse dichtkunst optredende richting (vrije, associatieve beeldvorming, 'lichamelijke' gevoeligheid, typografische vrijheid, loslaten van traditionele vormen); in de Fr. literatuur bij Jan Wybenga en Jelle de Jong; in meer gematigde vorm bij M. J. Brouwer, Tj. H. Piebenga, Ella Wassenaer, D. v. d. Ploeg. Het tijdschrift 'Quatrebras' vertegenwoordigt deze richting.

EXPORTSLACHTERIJEN. Frl.s *E.* zijn van belang. In 1950 acht bedrijven (311 werknemers, 24 pct. van Nederland), in 1930 vijf bedrijven (69 werknemers, 5 pct. van Nederland). Belangrijkste bedrijf te Akkrum. Ook grote bedrijven te Wolvega en Dokkum. **EYSINGA.** Edel geslacht uit Rinsumageest, uitgestorven 16de eeuw met Hack, uit wier huwelijk met Tjalling Bolta een nieuw geslacht *E.* sproot. Zoon Aede (1497-1551) heerschap ten landdage wegens Tietjerkstedeel. Vier van zijn zoons bij het Verbond der Edelen, zo Frans († 1603), president van het Hof (1602) (zijn tak stierf 1718 uit) en Tjalling († als balling, Wezel 1572), raad in het Hof (1557-68). In zijn nageslacht veel gedeputeerden en grietmannen (in Rauwerderhem 1602-65, 1714-95).

Bij de 67 namen onder de Statenresolutie (1640) ter benoeming van Willem* Frederik waren zes *E.*'s. Frans Julius Johan (1752-1828), grietman van Doniawerstal (1773-95, 1816-19), gedeputeerde (1789), lid Algemene Raad van het Dep. Frl. (1812), werd 1814 onder de Fr. edelen benoemd, weigerde baronnetitel; de *E.*'s bleven jonkheren. Van kleinzoon Frans Julius Johan (1818-1901), raadsheer in het gerechtshof te Lwd., liberaal lid Eerste Kamer (1850-94), voorzitter (1880-88), minister van Staat, stammen de huidige *E.*'s af. Oudste zoon was Idzerd Frans van Humalda van E. (1843-1907). Sinds 1951 weer een stamhouder in Frl.

Zie: Stb. I, 100; II, 65; Ned. Adelsboek (1941), 352; (1955), 95 v. d. Aa IV (E), 93-95; N.B.W. IV, 586-596; Fr. Adelaar, 34; Sminia, Naamlijst, 29-31; 99, 132, 163-164, 167-168, 179, 205, 351, 360; id., Naamlijst (1816-51), 21, 26, 35; Andreae, Nalezing, 46, 55, 61-62, 76.

—, **Jhr. Idzerd Frans van Humalda van**, jurist (Lwd. 26.1.1843-Den Haag 24.4.1907). Substituut-griffier en raadsheer te Lwd., schoolopziener (1871-74), lid Prov. Staten (1871-84), Ged. Staten (1874-79), liberaal lid Tweede kamer voor Dokkum (1879-84), lid Raad van State. Onderwijsdeskundige, oprichter van Volksonderwijs*. Amateurmusicus en -componist.

Zie: Slj. en Rj. (1907), 237-239; N.B.W. IV, 594; A. S. Wadman, H. G. v. d. Veen (1955), 203, 249.

—, **Jhr. Tjaard Anne Marius Albert van Humalda van**, jurist (Lwd. 5.1.1869-Den Haag 21.1.1946). Burgemeester van Deventer; schreef muziek bij Fr. teksten, o.a. van D. Kalma en R. Tolman; vertaalde in het Fr. naar Ovidius, Sophocles (*Kening Oidipous*, 1923) en Terentius (*Phormio*, 1940). —, Jhr. Willem Carel Gerard van,

jurist (Lwd. 26.8.2866-Bonn 16.12.1910). Werkte aan opheffing van Frl. uit economische depressie, verschaftte landbouwkrediet, bevorderde rundvee-export (o.a. naar Rusland). Voorzitter Fr. Mij. van Landbouw (1904-07), bestuurslid Fr. Gen. Legaten voor Fr. Gen. en Fr. Mij. van Landbouw.

Zie: Vr. F. XXI, 333-336; Spahr van der Hoek, Fr. landb. II, 495-496.

EYSINGA, Jhr. Ayzo Epeus Humalda van, schilder, tekenaar, graficus (Lwd. 8.11.1878-). Leerling Th. van Hoytema, Haagse Academie, D. Bautz. Onderwerp : Gevogelte, stilleven, planten. Teer realist. Woont te Laren (N.-Holland).

EZINGE. Dorp Z. van het Reitdiep in het Groningse Westerkwartier. Terpafgraving (1925-33) o.l.v. A. E. van Giffen vermeerdeerde de kennis van het Oudfr. boerenhuis, z Boerderij, Terpen.

Zie: A. E. van Giffen, Inheemse en Romeinse terpen (1949); Repert., 184, 304.

EZUMAZIJL (Fr.: *Iesumasyll*; zijl bij *Iesum*, op de esen. z Ees), vroeger ook Anjumerzijl, Gehucht in Oostdongeradeel aan de Lauwerszee, Z. O. van Anjum; uitwateringssluis en schutsluis voor de boezem der Dongeradelen; elektrisch gemaal (1929). z Esonstad.